

7. Пахотін К.К., Пахотіна М.В. Про програму наскрізної підготовки майбутніх вчителів початкових класів //Наступність у навчанні інформатики майбутніх учителів початкової школи в умовах ступеневої вищої освіти: Збірник праць Всеукраїнського науково-практичного семінару (м.Хмельницький). – Редкол. – К.: Інститут педагогіки. – 2002. – С.92-94.
8. Попова О.І. Проблема оволодіння мовленнєвою культурою в теорії та практиці професійної підготовки вчителів початкових класів //Професійна підготовка педагогічних працівників: Наук.-метод.збірник /За ред.док.пед.наук О.А.Дубасенюк та докт.пед.наук. Л.П.Пуховацької. – Київ-Житомир: Житомир.держ.пед.ун-тет, 2000. – С.133-141.
9. Філіппова Л.Л. Інформаційна культура науково-педагогічного працівника: сутність і характерні ознаки // Інформаційно-телекомунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи. Збірник наукових праць. – Львів: ЛДУ БЖД, 2006. – С.211-219.
10. Шиман О.І. Визначення критеріїв сформованості основ інформаційної культури майбутніх учителів початкової школи //Проблеми сучасного підручника: Зб.наук.праць/Ред. кол. – К.: Педагогічна думка, 2004. – Вип. 5, Ч.ІІ. – С.223-229.

УДК 37.032.001.11:371

В.В. Кострач

ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПСИХОЛОГІВ

Обговорюються заходи дослідно-експериментальної перевірки ефективності застосування психолого-педагогічних умов формування професійних умінь майбутніх офіцерів-психологів у процесі навчання психолого-педагогічних дисциплін. Наголошується на використанні інтерактивних методів навчальної діяльності.

The measures of experimental prove of the efficiency of application of psychological and pedagogical conditions of future military psychologists professional skills formation in the process of the studying of psychological and pedagogical subjects are discussed. The emphasis is made on the active methods of studying activity.

В Україні здійснюються пошуки та розробка нових форм виховної та навчальної діяльності, спрямованих на адаптацію до нових міжнародних освітніх стандартів. Відповідно, Концепція розвитку військової освіти в Україні спрямовує військових педагогів на підготовку в системі військової освіти фахівців з творчим мисленням, здатних пізнавати об'єктивні закони й закономірності природи та суспільства через самостійне конструювання і вирішення навчально-наукових проблем [8]. Таким чином, формування та психологічний моніторинг зазначених якостей постають важливим завданням у системі військової підготовки військових психологів, у військовому будівництві загалом.

Психолого-педагогічним аспектам підготовки майбутнього офіцера приділяють велику увагу О.В.Виноград, М.О.Морозов, Т.І.Олійник та ін. У зв'язку з підготовкою військових фахівців важливим є дослідження зазначеного процесу у контексті формування умінь та навичок майбутніх військових фахівців. У науковій літературі проблема формування умінь та навичок постає як один із головних напрямків дослідження аспектів професійної підготовки. Досліджується процес формування умінь і навичок (О.М.Кабанова-Меллер, Н.О.Менчинська, В.А.Семиченко та ін.), розроблена теорія поетапного формування розумових дій (П.Я.Гальперін, Д.Б.Ельконін, Н.Ф.Талізін та ін.).

Загалом, аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про недостатній рівень сформованості професійних умінь офіцерів-психологів, які приходять у війська з ВВНЗ, хоча у Збройних Силах Україні існує нагальна потреба у висококваліфікованих психологах.

Відповідно, завданням нашої статті є обговорення результатів дослідно-експериментальної перевірки ефективності застосування психолого-педагогічних умов формування професійних умінь майбутніх офіцерів-психологів.

Аналіз відповідних наукових джерел дозволив обґрунтувати психолого-педагогічні умови формування професійних умінь та готовності майбутніх військових психологів до професійної діяльності, які у технологічному плані спиралися на окремі традиційні та інноваційні форми навчальної діяльності, що сприяють формуванню готовності майбутніх військових психологів до професійної діяльності: лекційні, проблемно-дискусивні заняття; тренінги розвитку моральних якостей; тренінги самопізнання (рефлексивні тренінги); соціально-рольові тренінги; методика “створення ситуації успіху”; творчо-конструктивні, проблемно-дослідницькі заняття; метод “мозкового штурму”; методи “евристичного діалогу”, “презентації”, “аналізу інцидентів”; метод обговорення творчих проектів та робіт; обмін досвідом; самокероване навчання (самонавчання); науково-дослідна робота, участь у діяльності різних наукових груп; тренінги творчої рольової гри; соціально-рольові, ділові ігри; тренінги розвитку саморегуляції, емпатії, комунікативних вмінь, самовираження, самопізнання, рефлексії; тренінги розвитку сенситивності; особистісно орієнтовані технології колективного навчання.

Відповідно до проблеми дисертаційного дослідження визначено мету констатувального та формувального експериментів: з'ясувати рівні сформованості готовності майбутнього військового психолога у контексті вироблених у нього вмінь засобами психолого-педагогічних дисциплін. Експериментальне дослідження проводилось на базі Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка та Національної академії Державної прикордонної служби України (м. Хмельницький). Всього дослідженням було охоплено 30 викладачів і 258 курсантів ВВНЗ (120 курсантів експериментальної та 128 курсантів контрольної групи першого, другого, третього, четвертого та п'ятого курсів).

Надійність і вірогідність нашого дослідження забезпечувалися репрезентативністю вибірки. Статистична достовірність тут виявляється не випадковою, згідно з таблицями критичних значень (для рівнів значимості 0,05 та 0,01).

У структурі готовності майбутнього військового спеціаліста-психолога до професійної діяльності у плані їх актуалізації та формування ми виділили три компоненти: змістово-практичний компонент, пов'язаний із результатами навчальної діяльності курсанта, комунікативний, який відображає його комунікативні та саморегулятивні вміння, мотиваційно-ціннісний компонент, що виявляє ціннісні орієнтації майбутнього офіцера, його творчі риси. Ми вважаємо, що актуалізація цих компонентів постає метою професійної підготовки сучасного військового фахівця-психолога.

Дослідження мотиваційно-ціннісного компонента готовності майбутнього військового психолога до професійної діяльності передбачало дослідження ставлення курсантів до здорового способу життя, характеру його ціннісних орієнтацій, а також рівня його духовного розвитку (за методикою Е.О.Поміткина). Крім того, дослідження мотиваційно-ціннісного компонента передбачало вивчення рівня творчого потенціалу, який виявляє творчу мотивацію курсантів [9].

Дослідження змістово-практичного компонента готовності майбутнього військового психолога до професійної діяльності передбачало дослідження успішності у навчанні. Крім того, з'ясування показників навчальної сфери курсантів здійснювалось нами також і завдяки дослідженню рівня навчальної самоефективності (за шкалою самоефективності Р. Шварцера і М. Єрусалема) [7]. Важливим тут були й дослідження фонових знань, тобто загальнонаукових та культурних реалій.

Дослідження комунікативного компонента готовності майбутніх військових психологів охоплювало дослідження рольового репертуару, який виявлявся нами за допомогою “тесту двадцяти висловлювань”. Дослідження емпатії за методикою В. В. Бойко допомагає проаналізувати особливості виявлення ціннісної орієнтації особистості, оскільки,

емпатія постає не тільки певним засобом розуміння іншої людини через проникнення в її афективні орієнтації, через співчутливість до її переживань, здатність прилучатися до емоційного життя іншого, виявляючи, таким чином, альтруїстичність. На основі модифікованого опитувальника локусу контролю Дж. Роттера (адаптованого С.Р.Пантелєєвим та В.В.Століним) досліджувався локус контролю, який певним чином визначає соціальну спрямованість людини стосовно розуміння джерела життєвої активності.

Характер інтегрованості у професійну діяльність на рівні перцептивному визначається типом перцептивної (репрезентативної) системи, де виявляється низький рівень розвитку зазначеної якості (коли розвиток отримує одна із трьох систем), середній (розвиток отримують дві системи) та високий (наявні три розвинені репрезентативні системи).

Констатувальний та формувальний експерименти проводились на першому та другому етапі нашого дисертаційного дослідження (2004-2006 роки) протягом якого розроблено методологічні умови оптимізації процесу професійної підготовки майбутніх військових психологів засобами психолого-педагогічних дисциплін, були вивчені дидактичні аспекти досліджуваної проблеми, здійснювалась експериментальна перевірка обґрунтованих умов, систематизовано, проаналізовано та узагальнено основні експериментальні дані.

Для проведення констатувального та формувального етапів педагогічного експерименту розроблено комплекс відповідних методик (анкетування, інтерв'ю, аналіз продуктів навчальної діяльності курсантів).

Мета дисертаційного дослідження у його практичній частині полягала в перевірці ефективності впровадження у навчальний процес ВВНЗ обґрунтованих нами психолого-педагогічних умов з метою формування відповідних умінь майбутнього військового психолога.

Дослідження курсантів експериментальної та контрольної груп на початку та в кінці експерименту відбувалося за паралельною структурою, коли було виділено два однорідні об'єкти – експериментальна та контрольна групи. Навчально-виховний процес у експериментальній та контрольній групі був подібний у загальних рисах, оскільки здійснювався в межах державних освітніх стандартів і програм. Водночас у експериментальній групі здійснювалися виховні впливи на курсантів з метою формування їх готовності до військово-професійної діяльності.

Охарактеризуємо особливості виховних заходів на етапі формувального експерименту. Формувальний експеримент передбачав декілька напрямків роботи з курсантами експериментальної групи та тривав протягом року (два семестри). Психолого-педагогічні впливи на курсантів експериментальної групи здійснювались як нами на наших лекційних та семінарських заняттях під час вивчення курсантами психолого-педагогічних дисциплін, так і іншими викладачами, які впроваджували обґрунтовані у нашому дисертаційному дослідженні відповідні психолого-педагогічні умови формування професійних умінь курсантів-психологів.

У нашому дисертаційному дослідженні під час вивчення психолого-педагогічних дисциплін курсантами були використані спеціальні тренінги, ігрові прийоми, що дозволяють розвивати соціально-перцептивні, комунікативні уміння.

Для розвитку афективно-перцептивної сфери курсантів використовувався тренінг сенситивності. Тренінг полягає у фокусуванні уваги курсантів на специфічних подразниках сенсорних каналів, які репрезентуються курсантам. Тренінг сенситивності базувався на розроблених традиційних методиках [5].

У ході тренінгової роботи переважно допрацьовувалися три ситуації професійного спілкування, що викликають найбільше труднощі: спілкування з клієнтом-військовослужбовцем при першій зустрічі, спілкування із соціально дезадаптованим клієнтом, спілкування з клієнтом у конфліктній і передконфліктній ситуації.

На семінарських заняттях з вивчення психолого-педагогічних дисциплін відпрацьовувалися вправи на розвиток інтерактивних і соціально-перцептивних умінь. Вправи проводилися в рамках навчальних занять блоками по 20-35 хвилин щодня протягом

двох тижнів. Робота в групах була організована таким чином, що б взаємодії в процесі виконання вправ здійснювалися послідовно між всіма учасниками групи.

Метод самостійної психокорекції (за О.М.Кокуном [6: 93-100]) базується на принципах нейролінгвістичного програмування, не потребує спеціальних тренувань та може застосовуватись курсантами для самодопомоги при появі в цьому необхідності, при виникненні психічного стресового (дезадаптаційного) чинника, через що досягається оптимізаційний ефект.

Для розвитку творчих вмінь курсантів важливими були активні та інтерактивні методи навчання, які включали дискусії, мозкові штурми, презентації, рольові та імітаційні ігри, розроблення проєктів. Для розвитку творчих вмінь ми використовували “метаморфозний тренінг”, спрямований на розвиток сфери ціннісних орієнтацій курсантів. Здатність курсанта контролювати дійсність залежить від психологічної установки, спрямованої на сприйняття світу як динамічної плинної сутності [2]. Цей тренінг здійснювався на основі метаморфоз, з якими інструктор знайомив курсантів. Приклади метармофоз ми брали з літератури [2].

Науково-дослідницька, пошукова робота творчого спрямування реалізовувалася головним чином через діяльність курсантів у дослідницьких об'єднаннях, гуртках, підготовку науково-дослідницьких робіт, обговорення яких проходило на заняттях з аналізу творчих робіт. У результаті курсанти експериментальної групи значно підвищили інтерес до дослідницької роботи.

Велике значення у розвитку творчих вмінь курсантів, їх рефлексивних умінь, їх “Я”-концепції мали тренінгові заняття, спрямовані на поглиблення механізмів самопізнання, самоусвідомлення, рефлексії [9].

Розвиток рольового потенціалу курсантів експериментальної групи досягався завдяки рольовим тренінговим заняттям (спрямованим на формування особистісних якостей курсантів). Суттєво та важливо, що у тренінгах ми орієнтувалися на рольові орієнтири, які викладено у освітньо-кваліфікаційних характеристиках, що окреслюють професійно значущі риси та властивості майбутнього офіцера. Використовувалися й певні військові ситуаційно-рольові задачі.

Розвиток моральних, ціннісно-світоглядних якостей курсантів здійснювався завдяки тренінгам самопізнання, тренінгам розвитку моральних якостей, тренінгу розвитку рефлексії. Тут зусилля спрямовувались на розвиток здатності до багатозначної моральної рефлексії. Суттєво, що соціально-рольові, ігрові методи є інтерактивними, вони містять у собі й елементи тренінгу і розбір конкретних ситуацій, і дискусійні методи залежно від мети гри. У навчальній грі сполучаються два своєрідних принципи навчання: принцип моделювання майбутньої професійної діяльності і принцип проблемності [1, с.56; 3].

Рольові тренінги дали можливість курсантам експериментальної групи значно розширити поле своєї життєвої активності, розвинути уміння ототожнювати себе з іншими особами та відчувати себе в оболонці різних соціальних ролей. Через вміння, набуті у рольових тренінгах курсанти мали змогу краще вирішувати комунікативні проблеми побутового, службового, навчального характеру.

Діагностування мотиваційного компонента через вивчення рівня духовного розвитку та творчого потенціалу курсантів не виявило істотних змін цього параметра у контрольній групі за період експериментального дослідження (констатувального та формувального експериментів). У експериментальній групі до формуючого експерименту приблизно половина курсантів виявила низький рівень творчих здібностей, а після формувального експерименту – практично всі курсанти виявили середній чи високий рівень духовного розвитку та розвитку творчого потенціалу.

Нами було здійснено дослідження характеру ціннісних орієнтацій курсантів. Як свідчать отримані дані, в експериментальній групі, на відміну від контрольної групи, за час проведення формувального експерименту життєві орієнтації суттєво змінилися у бік позитивних зрушень (у них домінують особистісні, розвивальні аспекти діяльності).

Іншим важливим показником актуалізації мотиваційно-ціннісного компонента готовності курсантів до професійної діяльності є показник занять курсантів фізичною культурою та спортом. Тут ми досліджували такий показник, як обсяг занять фізичною культурою та спортом на тиждень.

У контрольній групі за період формувального експерименту не відбулося позитивних зрушень у схемі занять фізичною культурою та спортом, у той час як чверть курсантів експериментальної групи за той же період виявили позитивні зрушення, оскільки вони стали займатися фізичною культурою та спортом більше часу на тиждень.

Дослідження змістово-практичного компонента готовності майбутніх офіцерів-психологів до військово-професійної діяльності засобами психолого-педагогічних дисциплін здійснювалось через вивчення рівня навчальної самоефективності (за шкалою самоефективності Р. Шварцера і М. Єрусалема [7]). Отримані дані свідчать, що у курсантів експериментальної групи (на відміну від контрольної) за період проведення формувального експерименту виявляються значні позитивні зрушення щодо їх навчальної самоефективності. Середній показник виявився у 28% курсантів контрольної групи, що свідчить про існування у них певних проблем у процесі адаптації. Близько 5% курсантів цієї групи виявили низький показник. Їх можна вважати проблемними у аспекті навчальної діяльності.

Дослідження комунікативного компонента готовності майбутніх офіцерів-психологів до військово-професійної діяльності засобами психолого-педагогічних дисциплін засвідчило, що близько 70 % курсантів контрольної та експериментальної груп на період констатувального експерименту виявили наявність однієї перцептивної системи (переважно аудіальної чи візуальної), приблизно 20 % респондентів виявило наявність двох провідних репрезентативних систем, і тільки 2-3 % курсантів виявилися такими, у яких розвинені три провідні перцептивні системи. Після проведення формувального експерименту у курсантів контрольної групи не відзначається позитивного зрушення, в той час як курсанти експериментальної групи за цей період виявили певні позитивні зрушення (середнім рівнем розвиненості перцептивної сфери володіють 42 % курсантів, а більш, ніж третина з них залишилися на низькому рівні).

Подібні ж позитивні зміни ми помічаємо у курсантів експериментальної групи, на відміну від курсантів контрольної групи, стосовно динаміки у сфері локусу контролю та рольового репертуару.

Ми також вивчали й динаміку відрахувань курсантів з ВВНЗ. Динаміка відрахувань (у контрольній групі було відраховано одного курсанта, в той час як у експериментальній – жодного за період формувального експерименту) свідчить про позитивний психолого-педагогічний вплив розроблених нами умов формування професійних умінь майбутніх військових психологів.

Для нас важливим було також вивчення соціально-психологічного клімату у курсантських групах (контрольній та експериментальній) за період формувального експерименту. Загальна кількісна оцінка до і після формувального експерименту параметрів соціально-психологічного мікроклімату свідчить, що у експериментальній групі виявляється високий ступінь сприятливості цього клімату (єдності та згуртованості), на відміну від контрольної, де проявляється середній ступінь його сприятливості.

З метою перевірки визначених результатів дослідження ми додатково звернулись до кореляційного вимірювання отриманих даних. Для цього ми використали метод статистичної обробки, запропонований Р.С. Немовим, що має назву χ^2 -критерій (хі-квадрат критерій”) [7: 572].

$$\chi^2 = \sum_{R=1}^m \frac{(V_R - P_R)^2}{P_R},$$

де P_R – частота результатів спостережень до експерименту;

V_R – частота результатів спостережень після експерименту;

m – загальна кількість груп, на які поділились результати спостережень.

Підставивши дані експериментально-дослідницької роботи у наведену формулу, ми отримали такі результати: за показниками курсантів до і після експерименту величина χ^2 -критерію становила 2,56. Користуючись таблицею, де для заданої кількості ступенів свободи можна визначити ступінь значущості утворених відмінностей до і після експерименту, ми встановили, що значення $\chi^2=2,56$ менше відповідного табличного значення $m-1=2$ ступенів свободи, що становить 5,99 при вірогідності припущеної помилки менше, ніж 0,05%. Отже, експериментальне вимірювання показало, що традиційна система професійної підготовки недостатньо забезпечує курсантів професійними вміннями.

За показниками курсантів експериментальної групи величина χ^2 -критерію становила 34,63, що більше відповідного табличного значення, яке дорівнює 13,82 при вірогідності припущеної помилки менше, ніж 0,001%. Таким чином, отримані дані дозволяють говорити про ефективність обґрунтованих нами психолого-педагогічних умов формування професійних умінь військових психологів.

Таким чином, запропоновані нами психолого-педагогічні умови формування умінь майбутніх військових психологів виявилися ефективними та можуть бути використані у процесі професійної підготовки військових фахівців.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бельчиков Я.М. Деловые игры. – Рига, 1989. – 138с.
2. Бэндлер Р., Гриндер Дж. Трансформейшн. Нейролингвистическое программирование и структура гипноза. – С-Пб., 1995. – 317 с.
3. Веретина О.Р. Ролевая игра как метод моделирования диалога: – С-Пб., 1993. – 18 с.
4. Військове навчання та виховання. Збірник ситуаційно-рольових задач / Підг. Є.Г.Староконь. – Житомир: ЖВІРЕ, 2002. – 12 с.
5. Гиппиус С.В. Тренинг развития креативности. Гимнастика чувств. – С-Пб.: “Речь”, 2001. – 356 с.
6. Кокун О.М. Оптимізація адаптаційних можливостей людини: психофізіологічний аспект забезпечення діяльності: Монографія. – К.: Міленіум, 2004. – 265с.
7. Немов Р.С. Психология: Учеб. для студентов высш. пед. учеб. заведений. В 3-х кн. – 4-е изд. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, Кн. 3. Психодиагностика. Введение в научное психологическое исследование с элементами математической статистики. – 3-е изд. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1998. – 632 с.
8. Нещадим М.І. Військова освіта України: історія, теорія, методологія, практика: Монографія. – К.: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2003. – 852с.
9. Тернопільська В.І. Психологія для старшокласників (від самопізнання до соціальної відповідальності). Навчальний посібник /За ред. проф. М. В. Левківського. – К.: Вид.учб.літ., 2003. – 229с.

УДК 378

М.В. Кошелєв

СПІРАЛЬНА МОДЕЛЬ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОГНОЗУВАННЯ ЕФЕКТИВНОГО НАВЧАННЯ

У статті поставлена проблема прогнозування ефективного навчання. Розглянуто стандартну послідовну модель прогнозування. Запропоновано удосконалену і спіральну моделі прогнозування ефективного навчання.

In articles the problem of forecasting of effective training is put. The standard consecutive model of forecasting is considered. The advanced and spiral models of forecasting of effective training are offered.